

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Відмова держави від монополії на власність практично у всіх галузях національної економіки змушує визнати страхування суспільно необхідним заходом організації страхового захисту майнових інтересів суб'єктів господарювання, у т.ч. сільськогосподарських товаровиробників.

Сільськогосподарське страхування має давню історію. Архівні матеріали дають підстави вважати, що перше страхове товариство для захисту від втрат на випадок вогню й загибелі худоби було засноване в Ісландії заможними селянами ще у XIII ст. У XVII ст. в Англії, Німеччині та Франції виникли товариства взаємного страхування, які забезпечували страховий захист селянам на випадок знищення або пошкодження посівів градом [1].

В Україні сільськогосподарське страхування починає активно розвиватися з 1861 року. Тоді на базі органів місцевого самоврядування було створено систему земського страхування. Зокрема, в Києві було організовано товариство взаємного страхування землевласників Київської, Подільської та Волинської губерній. Страховий захист поширювався на нерухомість і велику рогату худобу на випадок пошкодження або знищення вогнем. Земське страхування було обов'язковим, добровільним і додатковим [2].

Після революції 1917 року страхування, у т.ч. сільськогосподарське, стало монополією держави. Застосовувались єдиний порядок і правила страхування на всій території колишнього СРСР, включаючи рівень страхового захисту, механізм здійснення відшкодування збитків тощо. Відрізнялись лише тарифні ставки, зокрема при страхуванні сільськогосподарських культур, що пов'язано з різним ступенем ризику вирощування певних культур на території країни.

Страхування майна державних підприємств і організацій з 1921 року здійснювалося в добровільному порядку. Невдовзі Постановою ЦВК і РНК СРСР від 4.01.1929 року страхування майна колективних господарств (колгоспів) було переведено на державну основу [2].

У період реформ 60-х років XX ст. здійснено заходи щодо вдосконалення страхового захисту інтересів сільськогосподарських підприємств. Так, у 1968 році

було запроваджено умови обов'язкового страхування майна колгоспів, включаючи посіви та худобу, збільшено норму страхового покриття, розширено перелік страхових ризиків. Оскільки до страхування залучались майже всі сільськогосподарські підприємства, то це дозволяло можливість страховим організаціям акумулювати значні фінансові ресурси, більша частина яких витрачалась на відшкодування збитків: понад 90 % страхувальників отримували страхове відшкодування.

З 1991 року сільськогосподарське страхування зазнало докорінних змін. Держстрах України було перетворено Фондом держмайна України на Національну акціонерну страхову компанію «Оранта» відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Національної акціонерної страхової компанії «Оранта» від 7.09.1993 р. згідно з порядком та умовами, передбаченими Указом Президента України від 15.06.1993 р. «Про корпоратизацію підприємств». НАСК «Оранта» була створена відповідно до Закону України «Про господарські товариства» для забезпечення всіх видів страхового захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб і здійснення фінансової діяльності в межах, визначених чинним законодавством та Статутом компанії.

У той період НАСК «Оранта» була єдиною страховою компанією, яка здійснювала добровільне страхування врожаю сільськогосподарських культур, тварин, будівель, тобто майна сільськогосподарських підприємств.

Така ситуація була зумовлена тим, що через кризовий стан сільськогосподарських підприємств виникали певні труднощі в страхових відносинах і жодна страхова компанія, крім державної, не виявила бажання страхувати майнові інтереси сільськогосподарських товаровиробників.

Сільськогосподарське страхування того періоду перебувало в глибокому занепаді. Так, у 1996 р. частка страхових платежів по добровільному страхуванню майна колгоспів становила лише 5,3 % від загальної суми надходжень страхових платежів по всіх формах і видах страхування в НАСК «Оранта».

Для створення сприятливих умов розвитку аграрного сектору економіки, захисту економічних інтересів

есів виробників сільськогосподарської продукції в Україні з січня 2001 року запроваджено обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності та обов'язкове страхування сільськогосподарських тварин на випадок їх загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків. У вересні 2002 року Кабінет Міністрів України Постановою від 11.07.2002 р. № 1000 затвердив Порядок і правила проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур. Згодом Постановою Кабінету Міністрів від 23.04.2003 р. були затверджені Порядок і Правила проведення обов'язкового страхування тварин. Усі інші види сільськогосподарського страхування здійснювалися виключно в добровільній формі.

Оскільки законодавством не передбачалася відповідальність за не страхування за обов'язковими видами, то кожний керівник сільськогосподарського підприємства сам приймав рішення укладати йому договір страхування чи ні. Так, у 2002 році частка договорів страхування сільськогосподарських ризиків становила лише 1 % усіх договорів, укладених страховими компаніями, а частка страхових платежів у загальній сумі надходжень страховиків – тільки 2,5 %.

Отже, спроба запровадити обов'язкове страхування сільськогосподарських ризиків виявилася невдалою в основному через відсутність реальної державної підтримки. Хоча в Законі України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 роки» передбачалося, що сільськогосподарським товаровиробникам-страхувальникам буде повернуто 50 % сплачених ними страхових платежів по обов'язковому страхуванню врожаїв, та в бюджетах України ні на 2002, ні на 2003, ні на 2004 рік кошти на такі цілі не передбачались [3].

У Бюджеті 2005 року вперше були передбачені кошти в сумі 54 млн грн на компенсацію страхових платежів, які сплачують сільськогосподарські товаровиробники за комплексним або індексним страхуванням врожаїв. Комплексне страхування передбачає страхування сільськогосподарської продукції від 18 ризиків, а тому таке страхування є дорогим (за оцінками експертів актуарно збалансований тариф становить 8–12 % залежно від регіону). Починаючи з 2003 року в Україні паралельно з комплексним застосовується страхування за індексом врожайності або індексне страхування. Воно передбачає виплату страхового відшкодування в тому випадку, якщо рівень середньої врожайності за поточний рік по визначеному регіону знижується на обумовлену величину нижче середнього багаторічного рівня. Влас-

ники страхових полісів одержують страхове відшкодування в розмірі, еквівалентному розміру зниження середнього рівня врожайності в регіоні.

Індексне страхування має переваги порівняно з комплексним. У разі зниження рівня врожайності та виплати компенсації страхувальник може отримати більшу суму відшкодування. До того ж страхування за індексом врожайності сприяє проведенню заходів щодо підвищення продуктивності сільськогосподарських культур у межах господарства.

У 2005 році було застраховано 2 % посівних площ. У розрахунку на один договір страхування припадало 391,5 га при середньому страховому тарифу – 3,41 %. За результатами року страхувальники одержали компенсації на суму 5,8 млн. грн. [4].

У 2006 році зацікавленість страхових компаній щодо сільськогосподарського страхування зросла. Так, у програмі страхування сільськогосподарських культур із державною підтримкою взяли участь 37 страхових компаній, тоді як у 2005 році їх було 28. Найбільш активно працювали такі страховики як НАСК «Оранта», УАСК АСКА, Кредо-Класік, СК Вексель, Українська охоронна страхова компанія, СК Стандарт, СК Рокада та інші. На десятку найкращих з них припадає 77,8 % зібраних страхових платежів, у т.ч. 80,8 % страхових платежів було отримано за договорами комплексного страхування і 66,8 % – за договорами індексного страхування урожайності [4].

Страховими компаніями було застраховано 3,4 % посівних площ, що більше проти аналогічного показника 2005 року майже вдвічі. У розрахунку на один договір страхування припадало 418,6 га при середньому страховому тарифі – 4,6 %. У середньому одним страховиком було укладено договорів страхування з 33-ма страхувальниками, застраховано 18000 га посівних площ при середній страховій сумі 16,7 млн. грн. [4]. По 97 % випадків заявлених збитків страховики виплатили страхове відшкодування, що на 20 в.п. більше проти аналогічного показника 2005 року.

У 2006 році уряд планував виділити на компенсацію страхових платежів 11,7 млн грн, це на 0,8 млн грн менше, ніж було заявлено сільськогосподарськими підприємствами-страхувальниками. На початок 2007 року вони отримали 10 млн грн компенсації замість 12,5 млн грн, тобто кожний п'ятий страхувальник компенсації не отримав. Така ситуація може негативно вплинути на бажання сільськогосподарських товаровиробників страхувати посіви в майбутньому.

Незважаючи на певні позитивні зрушення, сільськогосподарське страхування залишається найменш розвинутим з об'єктивних і суб'єктивних причин. Насамперед це ризикованість і маловигідність страхового бізнесу, порівняно з іншими видами

страхування, висока вартість страхових послуг, відсутність обігових коштів у сільськогосподарських товаровиробників, відсутність страхової культури у страхувальників і недовіра з їх сторони до страховиків, відсутність інформації про діяльність страхових компаній, кваліфікованих спеціалістів зі страхування сільськогосподарських ризиків, єдиних підходів до розрахунку страхових тарифів, недосконалість нормативно-правової бази та механізму державної підтримки страхувальників тощо.

Сільськогосподарське страхування є високозбитковим і технічно складним видом страхування з високим обсягом відповідальності страховиків. З метою підвищення фінансової стійкості, напрацювання уніфікованих продуктів страхові компанії України у 2003 році створили два страхові сільськогосподарські пули. В перший пул увійшло 16 компаній і його очолила УАСК «АСКА», другий пул об'єднав 7 страховиків на чолі з ЗАТ «Кредо-класік». Пулами були укладені договори перестрахування з такими відомими європейськими перестраховиками як «Partner RE» (Швейцарія) та Frankona RE (Франція). Створена система приймання та перестрахування ризиків, в якій попередній андеррайтинг здійснює компанія «Агроризик» (Україна — Швейцарія). Але через невелику кількість договорів страхування сільськогосподарських ризиків і, відповідно, невеликі суми страхових платежів, активну роботу на ринку сільськогосподарського страхування пули не вели.

Організація страхування сільськогосподарських ризиків може бути здійснена на базі формування неприбуткових кооперативних товариств взаємного страхування винятково на добровільній основі. Основна ідея формування таких товариств в аграрному секторі полягає в тому, що сплачені страхові платежі рано чи пізно повертаються в тому чи іншому вигляді до страхувальника за мінусом поточних витрат на ведення страхових угод. Довіра селян до таких товариств буде значно більшою, ніж до великих страхових компаній.

Поки що вітчизняний ринок сільськогосподарського страхування незначний, але має великі фінансові перспективи. Його потужність тільки при страхуванні врожаю зернових культур оцінюється в 400–500 млн грн, а при страхуванні зерна, що зберігається на елеваторах, — 25–30 млн грн. Можна сподіватися, що з державною підтримкою він буде активно розвиватися. Як свідчить досвід, тільки в тих країнах, в яких держава з моменту запровадження аграрного страхування надавала фінансову підтримку у вигляді субсидування частини страхових платежів, адміністративних витрат тощо, система аграрного страхування дійсно працює ефективно. Це твердження є тим більш спра-

ведливим для країн, економіка яких знаходиться в процесі трансформації.

Держава, крім субсидування страхових платежів, може фінансувати частину адміністративних витрат, брати участь у фінансуванні пулів, сприяти створенню фермерами товариств взаємного страхування тощо. Перелічені форми державної підтримки визначаються залежно від можливостей державного бюджету, важливості аграрного сектору в економіці країни та можливої ефективності.

Міжнародний досвід свідчить, що завдяки державній підтримці в галузі страхування можна поліпшити культуру землекористування та підвищити ефективність виробництва.

Висновок. Страховики спільно з урядовими органами працюють над проектом Закону про аграрне страхування, Концепцією його розвитку в Україні. Розглядається можливість створення в складі Міністерства аграрної політики Агентства з управління ризиками в аграрному секторі для виконання таких функцій:

розробки законодавчих документів зі страхування сільськогосподарських ризиків і відповідних страхових продуктів для подальшого їх затвердження державними установами;

збору статистичних даних щодо страхування сільськогосподарських ризиків, аграрної та гідрометеорологічної статистики;

виконання актуарних розрахунків;

розробки навчально-методичної літератури;

створення єдиної системи врегулювання збитків за договорами страхування ризиків сільськогосподарського виробництва.

Сільськогосподарське страхування має неабияке значення в системі захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і виважений підхід до його подальшого розвитку та активізації сприятиме збільшенню обсягів виробництва продукції сільського господарства, поліпшенню її якості, і в кінцевому результаті — зміцненню продовольчої безпеки країни в цілому.

Список літератури

1. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования. — М.: Изд-во АН СССР, 1947. — 428 с.
2. Страхування / За ред. С.С. Осадця. — К.: КНЕУ, 2002. — 599 с.
3. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 роки: Закон України від 18.01.2001 р. № 2238 // rada.gov.ua
4. <http://www.agroinsurance.com/>
5. Про страхування: Закон України від 7.03.1996 р. № 85/96-ВР зі змінами та доповненнями // rada.gov.ua
6. www.insurancetop.com
7. www.beezont.com.ua

